AIŠKINAMASIS RAŠTAS

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS ELEKTROS ENERGETIKOS ĮSTATYMO NR. VIII-1881 72[1] STRAIPSNIO PAKEITIMO ĮSTATYMO PROJEKTO

1. Įstatymo projekto rengimą paskatinusios priežastys, projekto tikslai ir uždaviniai

Elektros energijos tiekimo sutrikimai dėl audrų ir kitų gamtos reiškinių gali trukti ilgą laiką ir sukelti gyventojams ne tik nepatogumų, bet ir konkrečių papildomų išlaidų. 2026 m. rugpjūčio 22 d. audros patirtis dar kartą parodė, kad ilgas elektros energijos persiuntimo sutrikimas ypač jautrus buitiniams vartotojams regionuose ir atokesnėse vietovėse.

Nuo 2027 m. sausio 1 d. jau priimtu teisiniu reguliavimu gamtos reiškinių sukeltos energetikos objektų ir įrenginių avarijos ar gaisro atveju specialus kompensacijos slenkstis trumpinamas nuo 72 iki 48 valandų. Tačiau kompensacija ir toliau siejama su vartotojo prašymu. Be to, įstatyme nėra įtvirtinta speciali buitinių vartotojų teisė į būtinų ir pagrįstų tiesioginių išlaidų atlyginimą tokiais atvejais.

Po 2026 m. rugpjūčio 22 d. audros ESO savo sprendimu privatiems klientams, kuriems elektros tiekimas nebuvo atkurtas per 72 valandas, pradėjo supaprastinta tvarka atlyginti pagrįstus tiesioginius nuostolius, įskaitant sugedusį maistą, generatoriaus įsigijimo ar nuomos, kuro ir būtino apgyvendinimo išlaidas. ESO viešai nurodė, kad toks sprendimas priimtas po pokalbio su Energetikos ministerija. Tai rodo, kad toks mechanizmas praktiškai įgyvendinamas, tačiau šiuo metu jo taikymas nėra nuolatinė įstatyme garantuota vartotojo teisė.

Projektu siekiama trijų tikslų: pirma, nuo 2027 m. sausio 1 d. įsigaliosiantį 48 valandų slenkstį sutrumpinti iki 24 valandų; antra, įstatyminę kompensaciją už nustatyto termino viršijimą apskaičiuoti ir išmokėti automatiškai, nereikalaujant vartotojo prašymo; trečia, įstatyme įtvirtinti buitinio vartotojo teisę, pateikus prašymą ir pagrindžiančius duomenis, gauti būtinų ir pagrįstų tiesioginių išlaidų atlyginimą.

Esminė projekto logika: tai, ką tinklų operatorius gali nustatyti pagal savo turimus duomenis, turi būti kompensuojama automatiškai; tai, ką gali pagrįsti tik pats vartotojas, atlyginama jo prašymu.

2. Įstatymo projekto iniciatorius ir rengėjas

Įstatymo projekto iniciatorius ir rengėjas – Lietuvos Respublikos Seimo narys Tomas Martinaitis.

3. Šiuo metu galiojantis ir nuo 2027 m. sausio 1 d. įsigaliosiantis teisinis reguliavimas

Šiuo metu Elektros energetikos įstatymo 72[1] straipsnio 3 dalyje gamtos reiškinių sukeltos energetikos objektų ir įrenginių avarijos ar gaisro atveju nustatytas 72 valandų terminas. Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo Nr. XIV-1667 17 straipsniu šis terminas nuo 2027 m. sausio 1 d. sutrumpinamas iki 48 valandų.

Pagal 72[1] straipsnio 2 ir 3 dalis kompensacijos mokėjimas siejamas su vartotojo prašymu. Pagal 5 dalyje nustatytą bendrąją procedūrą tinklų operatorius informuoja vartotoją apie teisę kreiptis dėl kompensacijos, vartotojas per nustatytą terminą pateikia prašymą, o operatorius jį išnagrinėja.

Įstatyminė kompensacija už termino viršijimą ir individualiai patirtų tiesioginių išlaidų atlyginimas yra skirtingi mechanizmai. Po 2026 m. rugpjūčio 22 d. audros ESO privatiems klientams savo sprendimu taiko supaprastintą tiesioginių nuostolių atlyginimo tvarką. Pagal ją vartotojai teikia prašymą ir išlaidas pagrindžiančius dokumentus. Šis mechanizmas nėra tapatus įstatyminei kompensacijai už per ilgai neatkurtą elektros energijos persiuntimą.

4. Siūlomos teisinio reguliavimo nuostatos ir laukiami rezultatai

Pirma, siūloma nuo 2027 m. sausio 1 d. įsigaliosiantį 48 valandų terminą gamtos reiškinių sukeltos avarijos ar gaisro atveju sutrumpinti iki 24 valandų. 24 valandų riba nėra absoliuti garantija, kad

visomis aplinkybėmis elektros energijos persiuntimas bus atkurtas per vieną parą. Ji reiškia, kad užsitęsus sutrikimui ilgiau nei parą vartotojo finansinė apsauga pradeda veikti anksčiau.

Antra, 72[1] straipsnio 2 ir 3 dalyse siūloma atsisakyti žodžių „vartotojo prašymu“. Tinklų operatorius pagal savo informacinių sistemų duomenis gali nustatyti elektros energijos persiuntimo sutrikimo trukmę, konkretų objektą ir kompensacijai apskaičiuoti reikalingus persiuntimo paslaugos duomenis, todėl vartotojo prašymas neturėtų būti teisės į kompensaciją įgyvendinimo sąlyga.

Trečia, siūloma nustatyti, kad tinklų operatorius per 30 kalendorinių dienų nuo elektros energijos persiuntimo atnaujinimo apskaičiuotų kompensaciją ir informuotų vartotoją apie jos dydį, o kompensaciją išmokėtų ne vėliau kaip per 45 kalendorines dienas. Jei operatoriui trūksta tik išmokėjimui būtinų vartotojo duomenų, vartotojas pateiktų tik šiuos duomenis; jų pateikimas nebūtų laikomas prašymu skirti kompensaciją.

Ketvirta, siūloma 72[1] straipsnį papildyti specialia nuostata, pagal kurią buitiniam vartotojui, kuriam dėl 3 dalyje nurodytų aplinkybių elektros energijos persiuntimas neatnaujinamas per 24 valandas, jo prašymu būtų atlyginamos dėl užsitęsusio sutrikimo būtinos ir pagrįstos tiesioginės išlaidos. Atlygintinų išlaidų rūšis, pagrindimo ir atlyginimo tvarką bei maksimalius dydžius nustatytų Valstybinė energetikos reguliavimo taryba.

Penkta, aiškiai nustatoma, kad tiesioginių išlaidų atlyginimas nemažina įstatyminės kompensacijos. Taip vartotojo teisė į standartinę kompensaciją ir jo teisė į faktiškai patirtų būtinų išlaidų atlyginimą būtų atskirtos.

5. 24 valandų termino pagrindimas ir užsienio praktika

Siūlomas 24 valandų terminas vertintinas Europos valstybių vartotojų apsaugos praktikos kontekste.

Suomijoje standartinė kompensacija už ilgą elektros tiekimo sutrikimą priklauso jau nuo 12 valandų. Suomijos vartotojų institucijos duomenimis, 12–24 valandų sutrikimo atveju standartinė kompensacija sudaro 10 procentų metinio tinklo paslaugos mokesčio, 24–48 valandų – 25 procentus, 48–72 valandų – 50 procentų. Standartinę kompensaciją tinklo įmonė paprastai išmoka automatiškai. Kartu Suomijoje numatyta saugumo išimtis, kai dėl išskirtinai stiprios audros remonto darbų negalima pradėti nepakenkiant darbuotojų saugai.

Švedijoje teisė į įstatyminę kompensaciją taip pat siejama su ne trumpesniu kaip 12 valandų elektros tiekimo sutrikimu.

Lenkijoje žemos įtampos vartotojams vienkartinio neplanuoto elektros energijos tiekimo nutraukimo leistina trukmė bendruoju atveju negali viršyti 24 valandų; viršijus teisės aktuose nustatytus kokybės reikalavimus taikomas vartotojų kompensavimo mechanizmas.

Estijos modelis yra kitoks: jame taikomi elektros tiekimo kokybės ir atkūrimo terminai bei tinklo mokesčio mažinimo mechanizmas, tačiau ypatingiems gamtos reiškiniams gali būti taikomi specialūs ilgesni atkūrimo terminai. Todėl Estijos reguliavimas nėra tiesiogiai tapatinamas su siūloma Lietuvos 24 valandų riba.

Šių valstybių praktika rodo, kad 24 valandų kompensavimo slenkstis nėra išskirtinai trumpas. Suomijoje ir Švedijoje vartotojų apsauga pradeda veikti dar anksčiau – po 12 valandų.

6. Būtinų ir pagrįstų tiesioginių išlaidų atlyginimo pagrindimas

2026 m. rugpjūčio 22 d. audros atveju ESO supaprastinta tvarka atlygina privatiems klientams sugedusio maisto, generatoriaus įsigijimo ar nuomos, generatoriaus kuro ir būtino apgyvendinimo išlaidas. ESO taip pat nurodo, kad šis tiesioginių nuostolių atlyginimas yra atskiras nuo įstatyminės kompensacijos už ilgiau nei nustatytą terminą neatkurtą elektros energijos tiekimą.

2026 m. rugsėjo 7 d. ESO viešai skelbė jau gavęs daugiau kaip 5 tūkst. prašymų dėl tiesioginių audros nuostolių ir pradėjęs pirmuosius mokėjimus. Tai patvirtina, kad tokį mechanizmą galima administruoti praktiškai.

Projektu nesiūloma įstatyme nustatyti konkrečių eurais išreikštų limitų ar baigtinio išlaidų sąrašo. Konkrečias atlygintinų išlaidų rūšis, jų pagrindimo reikalavimus ir maksimalius dydžius siūloma pavesti nustatyti Tarybai. Taip būtų galima atsižvelgti į faktinę praktiką, kainų pokyčius ir proporcingumo principą nekeičiant įstatymo kiekvieną kartą, kai reikia koreguoti konkrečius dydžius.

Šis mechanizmas būtų taikomas buitiniams vartotojams. Verslo subjektų patiriami nuostoliai gali būti gerokai didesni ir skirtingo pobūdžio, todėl jų įtraukimas į supaprastintą išlaidų atlyginimo režimą reikšmingai išplėstų projekto apimtį.

7. Galima įtaka kriminogeninei situacijai ir korupcijai

Priimtas įstatymas neigiamos įtakos kriminogeninei situacijai ar korupcijai neturės. Aiškios kompensavimo ir išlaidų atlyginimo taisyklės mažintų individualių, nuo operatoriaus diskrecijos priklausančių sprendimų poreikį.

8. Galima įtaka verslo sąlygoms ir jo plėtrai

Projektas didintų tinklų operatorių finansinę atsakomybę už ilgus elektros energijos persiuntimo sutrikimus. Kartu tai stiprintų ekonominę paskatą investuoti į tinklo atsparumą, prevenciją, gedimų lokalizavimą, avarinių brigadų pajėgumus ir spartesnį tiekimo atkūrimą.

Tikslus finansinis poveikis turi būti vertinamas pagal operatorių turimus faktinius duomenis apie 24–48 valandų ir ilgesnių sutrikimų skaičių, paveiktų vartotojų skaičių, persiuntimo paslaugos mokesčius ir tikėtinas būtinų tiesioginių išlaidų sumas. Automatinės kompensacijos administravimas kartu sumažintų individualių prašymų dėl standartinės kompensacijos priėmimo ir nagrinėjimo administracinę naštą.

9. Įstatymo inkorporavimas į teisinę sistemą ir reikalingi lydimieji pakeitimai

Priėmus įstatymą reikės pakeisti Valstybinės energetikos reguliavimo tarybos nustatytą kompensacijų apskaičiavimo ir išmokėjimo tvarką bei su įstatymu suderinti energetikos ministro tvirtinamas elektros energijos tiekimo ir naudojimo taisykles.

Įgyvendinamuosiuose teisės aktuose turės būti nustatytos atlygintinų būtinų ir pagrįstų tiesioginių išlaidų rūšys, jų pagrindimo reikalavimai, maksimalūs dydžiai ir prašymų nagrinėjimo procedūra.

10. Atitiktis Valstybinės kalbos ir Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimams

Projektas parengtas laikantis Valstybinės kalbos įstatymo ir Teisėkūros pagrindų įstatymo reikalavimų. Naujų sąvokų, kurias reikėtų įvertinti Terminų banko įstatymo nustatyta tvarka, nesiūloma.

11. Atitiktis Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai ir Europos Sąjungos teisei

Projektas neprieštarauja Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai ir Europos Sąjungos teisei bei stiprina elektros energijos vartotojų teisių apsaugą.

12. Įstatymui įgyvendinti reikalingi įgyvendinamieji teisės aktai

Valstybinė energetikos reguliavimo taryba ir Lietuvos Respublikos energetikos ministras iki 2026 m. gruodžio 31 d. turės priimti arba pakeisti įstatymui įgyvendinti reikalingus teisės aktus.

13. Poveikis valstybės ir savivaldybių biudžetams

Tiesioginių papildomų valstybės ar savivaldybių biudžetų išlaidų projektas nenumato. Finansinis poveikis pirmiausia tektų reguliuojamiems tinklų operatoriams dėl anksčiau atsirandančios pareigos mokėti įstatyminę kompensaciją ir dėl naujos pareigos buitiniams vartotojams atlyginti būtinas ir pagrįstas tiesiogines išlaidas.

Galimą poveikį reguliuojamos veiklos sąnaudoms ir tarifams pagal kompetenciją turėtų įvertinti Valstybinė energetikos reguliavimo taryba. Atsižvelgiant į tai, kad ESO 2026 m. rugsėjį paskelbė tiesioginių audros nuostolių kompensacijas mokantis iš bendrovės pelno, rengiant įgyvendinamąjį reguliavimą taip pat tikslinga įvertinti, kaip užtikrinti, kad naujoji pareiga nesukurtų nepagrįsto šių išlaidų perkėlimo vartotojams per tarifus.

14. Specialistų vertinimai ir išvados

Rengiant projektą atskiri specialistų vertinimai ir išvados negauti. Projekto svarstymo metu tikslinga gauti Valstybinės energetikos reguliavimo tarybos, Energetikos ministerijos, tinklų operatorių ir vartotojų teisių apsaugos institucijų vertinimus, ypač dėl 24 valandų slenksčio finansinio poveikio ir būtinų tiesioginių išlaidų atlyginimo metodikos.

15. Reikšminiai žodžiai

„elektros energija“, „elektros energijos persiuntimas“, „elektros tiekimo sutrikimas“, „kompensacija“, „automatinė kompensacija“, „buitinis vartotojas“, „tinklų operatorius“, „tiesioginės išlaidos“, „gamtos reiškiniai“, „avarija“.

16. Kiti reikalingi pagrindimai ir paaiškinimai

Projektu sąmoningai atskiriami du teisiniai mechanizmai. Standartinei įstatyminei kompensacijai vartotojo prašymas nereikalingas, nes jos atsiradimo faktą ir dydį tinklų operatorius gali nustatyti pagal savo duomenis. Būtinų ir pagrįstų tiesioginių išlaidų atlyginimui prašymas išlieka, nes tik pats vartotojas gali pateikti informaciją ir įrodymus apie faktiškai patirtas išlaidas.

Projektu nekeičiama pati Tarybos nustatyta standartinės kompensacijos apskaičiavimo formulė ir įstatyme nustatyti kompensacijos dydžio ribojimai. Pagrindinis standartinės kompensacijos pakeitimas yra jos taikymo pradžia po 24 valandų gamtos reiškinių sukeltos avarijos ar gaisro atveju ir automatinis jos apskaičiavimas bei išmokėjimas.

Būtinų ir pagrįstų tiesioginių išlaidų atlyginimas būtų papildoma, nuo standartinės kompensacijos atskira buitinio vartotojo teisė. Vienos išmokos gavimas nemažintų kitos.

Seimo narys Tomas Martinaitis.